

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

ZAPORIZHZHIA HISTORICAL REVIEW

Випуск 6 (58)

Запоріжжя
2022

УДК 94:378.4(477.64-2)(066)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 24013-13853ПП від 19.06.2019 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Запорізького національного університету (протокол № 1 від 06.09.2022 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Каганов Ю. О., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Члени редколегії:

Васильчук Г. М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Галик В. М., кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет)

Гирич І. Б., доктор історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України)

Ігнатуша О. М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Лях С. Р., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Маслак В. І., доктор історичних наук, професор (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського)

Мільчев В. І., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Попенко Я. В., кандидат історичних наук, доцент (Мелітопольський державний педагогічний університет)

Саган Г. В., доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка)

Сердюк І. О., доктор історичних наук, професор (Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка)

Тольц В., PhD, професор (Університет Манчестера, Велика Британія)

Турченко Г. Ф., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Турченко Ф. Г., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Фролов М. О., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)

Ханін В., PhD з історії, професор (Університет Аріель, Ізраїль)

Христов П., доктор наук, доцент (Інститут етнології і фольклористики з Етнографічним музеєм Болгарської Академії наук, Софія, Болгарія)

Черемісін О. В., доктор історичних наук, професор (Херсонський державний університет)

Z30 Zaporizhzhia Historical Review. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. Вип. 6(58). 448 с.

Збірник включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б» (наказ МОН України від 14.05.2020 № 627).

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences), DOAJ (Directory of Open Access Journals).

Усі електронні версії статей оприлюднюються на офіційному сайті видання www.istznu.org

Розраховано на науковців, викладачів історії, аспірантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичним минулим.

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

В оформленні обкладинки використано ілюстрацію «

ISSN 2076-8982 (Print)
ISSN 2415-3427 (Online)

© Автори статей, 2022
© ЗНУ, 2022

СЛАВА УКРАЇНІ !!!

Зміст

Історія України

В. А. Шелухін ЕКСПРОПРІАТИВНА ТА КОМУТАТИВНА РЕНТА У ТРАДИЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ВИПАДОК ХОЗАР	11
О. В. Компанієць НАДЗВИЧАЙНІ ЯВИЩА ПРИРОДИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У XVII ст.	23
Д. Г. Філімонов ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ НИЖНЬОСАМАРСЬКИХ ФОРПОСТІВ З ЦАРИЧАНСЬКИМ РЕТРАНШЕМЕНТОМ ТА УКРАЇНСЬКОЮ ЛІНІЄЮ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1735–1739 років	32
О. В. Черемісін, Г. М. Михайленко ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ДИСКУРСИ ВІДНОСНО ПІВДНЯ УКРАЇНИ У «ТРАВЕЛЕРАХ» КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.	42
І. С. Дружкова ПРАВОВІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.	51
Н. Ю. Чергін ЗАПОРІЗЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗЕОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ	59
О. О. Уварова УЧАСТЬ ГРЕЦЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ФОРМУВАННІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКИХ КОМ'ЮНІТІ ОДЕСИ (кінець XVIII – перша третина XIX ст.)	68
Т. В. Винарчук УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВИКЛИК ТА ЗАПЕРЕЧЕННЯ ІМПЕРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ	75
О. В. Короткий ТРАНСФОРМАЦІЯ ТЮРЕМНОГО ДОСВІДУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XIX ст. НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ	84
С. Г. Іваницька, Т. П. Демченко «СЛОВО ДО ЖИВИХ»: СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (СІЧЕНЬ – БЕРЕЗЕНЬ 1918 РОКУ)	97
В. А. Андрієвська ПОГЛЯДИ РОМАНА БЖЕСЬКОГО НА ПОЛІТИКУ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО	107
В. М. Чоп МАХНОВСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНІЧНІЙ ІСТОРІЇ	119
Ю. В. Котляр СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1927 рр.)	127
О. С. Ядловська ПРОЦЕСИ ОПТАЦІЇ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 1920-1922 рр. ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПРОБЛЕМ СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН УСРР (за матеріалами ДАМО)	139

В. С. Марчук БОРОТЬБА З КОНТРАБАНДНОЮ ЗЛОЧИННИСТЮ НА «ВОЛИНСЬКОМУ» ВІДРІЗКУ ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКОГО КОРДОНУ В 1921–1924 рр.	152
С. А. Шульга ЧЕХИ-ІММІГРАНТИ НА ВОЛИНІ: РЕГІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	159
С. Л. Синяк ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РІВНЕНСЬКОМУ ПОВІТІ В 1930–1939 рр. ...	167
О. М. Ігнатуша ПАРАФІЯЛЬНІ СВЯЩЕННИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 рр.	174
В. М. Ковальчук, А. В. Яремчук ЧИ «ПЕРЕЙШЛО» ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ З ВОЛИНІ У ГАЛИЧИНУ В 1943 РОЦІ?	182
В. Г. Грінченко УКРАЇНОМОВНІ ГАЗЕТИ ПЕРІОДУ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ ПРО ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА	192
В. І. Паршаков ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДОПОМІЖНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗАПОРІЖЖЯ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1943 рр.	200
Р. Ю. Михальчук СТАНОВИЩЕ ЄВРЕЇВ В МІЗОЦЬКОМУ ГЕТТО	209
В. О. Оліцький, Ю. В. Подрез ВЕРИФІКАЦІЯ ОСОБИ Й. СТАЛІНА РУСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ У 1943–1953 роках	220
І. М. Кривко, А. С. Подлужний ДОКУМЕНТИ ПРОФСПІЛКОВОГО КОМІТЕТУ ЗАВОДУ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ» ПРО БОРОТЬБУ З ГАРАСМЕНТОМ У КОЛЕКТИВІ (поч. 1950-х років)	229
Н. М. Гірна МЕДИЧНА СЛУЖБА В УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАННЯХ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ)	235
В. В. Дроздов РАДЯНСЬКИЙ ОФІЦІЙНИЙ СВЯТКОВИЙ ДИСКУРС І КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ НА ПРИЄДНАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ (НА ПРИКЛАДІ СВЯТКУВАННЯ ДЕСЯТИРІЧЧЯ «ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»)	242
М. М. Красиков ПРОВІДИ В АРМІЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (за польовими матеріалами)	254
К. І. Мелєкєсцев ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ: ПРО ІСТОРІЮ ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ	270
В. І. Старжець ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ОУН В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	280
С. О. Терно, Г. Ф. Турченко, М. Д. Іванцова ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ ТА ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ: ЧИ МАЄ МІСЦЕ РІВНИЙ ДОСТУП ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ? (НА ПРИКЛАДІ ОДНІЄЇ ТЕМИ)	291
Історіографія та джерелознавство	
о. Юрій Мицик ЛИСТИ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО ДО О. В. БОДЯНСЬКОГО	301
Н. В. Лобко, А. Є. Лебідь ОЛЕКСАНДР ОГЛОБЛИН ЯК ДОСЛІДНИК РОДОВОДІВ ГЕТЬМАНЩИНИ	305

О. О. Алексєєв СЕЛЯНСЬКА МЕМУАРИСТИКА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ХХ ст. ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА МАКРО-РІВНІ	312
О. О. Кухаренко СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОХОВАЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ	324
Н. О. Свинарченко РОДИНА ТА САДИБА СВЯТОПОЛК-МИРСЬКИХ У ЛЮБОТИНІ: ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІСТА	329
В. І. Маслак, С. Ю. Сезін ОСОБЛИВОСТІ АРХІВНИХ СПРАВ 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	336
Д. М. Кравець РУХ ОПОРУ В УКРАЇНІ 1950–1980-х рр. У МАТЕРІАЛАХ ДІАСПОРНИХ ФОНДІВ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА	343
Н. А. Котельницький МИКОЛА ГЕ ТА ІВАН ПЕТРУНКЕВИЧ: ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ПРО ІСТОРІЮ ВЗАЄМОВІДНОСИН	351
І. О. Бояринова, С. В. Нижник НАУКОВІ ПОГЛЯДИ М. В. НЕРУЧЕВА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ ст.)	357
С. М. Ляшко ФЕДІР ДАНИЛОВИЧ ОВЧАРЕНКО: ВЧЕНИЙ У ВЛАДІ	362

Всесвітня історія

С. І. Лиман МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ХІ СТОЛІТТЯ У ТВОРЧОСТІ В. К. НАДЛЕРА (1840-1894)	378
Д. Г. Руднік СТАТУС ДЕПУТАТА НИЖНЬОЇ ПАЛАТИ ПАРЛАМЕНТУ ПО НІМЕЦЬКИМ КОНСТИТУЦІЯМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	391
Ю. В. Бачинська ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІСПАНІЇ У ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ Ф. ФРАНКО	398
А. В. Гончаренко ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ АДМІНІСТРАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА США ДЖ. КАРТЕРА ЩОДО КНР (СІЧЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1977 р.)	404
Б. П. Грушецький РАДИКАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНОГО Й ЕКОНОМІЧНОГО ТРАНЗИТУ У КІНЦІ 1980-х – НА ПОЧАТКУ 1990-х рр.	417
А.В. Савенко, А. В. Омельченко СТВОРЕННЯ АUKUS У КОНТЕКСТІ ЗМІНИ СТРАТЕГІЧНОЇ ОБСТАНОВКИ В АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ	431
М. В. Бокова, С. С. Черкасов РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022: УРОКИ ДЛЯ ТАЙВАНУ	441

Рецензія

І. С. Зуляк, А. Б. Кліш Історія Alma mater. [РЕЦ.:] Качмар Володимир. Львівський університет у 1784–1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 531 с. + 24 вкл.	446
---	-----

РОДИНА ТА САДИБА СВЯТОПОЛК-МИРСЬКИХ У ЛЮБОТИНІ: ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ МІСТА

Н. О. Свинаренко

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,

Nataliia.Svynarenko@hneu.net

<https://orcid.org/0000-0002-8972-0025>

Ключові слова: архітектурна споруда садово-паркового мистецтва, Люботин, палац Святополк-Мирських, попечительська діяльність, економічна діяльність.

У статті проаналізована благодійна та економічна діяльність князів Дмитра Івановича, Павла Дмитровича Святополк-Мирських, княгинь Катерини Олексіївни та Людмили Миколаївни Святополк-Мирських, дана висока оцінка їх благодійницькій освітньо-культурній роботі у м.Люботин Харківської губернії. Вказано, що наявна література про діяльність родини Святополк-Мирських дуже стисла і носить довідковий характер, а найвагоміші дослідження зі вказаної проблематики належать досліднику місцевої історії з м.Люботин Харківської області В.В. Стрільцю, цінність яких полягає у використанні автором значної кількості архівних джерел. Порушено проблему необхідності відновлення та реставрації палацово-паркового комплексу Святополк-Мирських у Люботині по закінченню російської агресії та після визволення тимчасово окупованих наших територій, враховуючи культурно-історичну цінність будівель та заслуги цієї відомої родини перед містом. Зазначено, що починаючи з 1881 р. і до 1917 р. у Люботині час від часу жили представники родини Святополк-Мирських: деякі представники давнього князівського роду народилися, дехто - знайшов свій останній спокій. Акцентовано увагу на тому, що за тридцять шість років, за цей мізерний час, з точки зору історії, було добудовано, частково перебудовано палацовий комплекс з красивим дизайном парку, розміром у 26 гектарів; Свято-Миколаївський православний храм теж зазнав грандіозної перебудови та капітальної добудови, переважно за кошт представників цієї дворянської родини будувалася та утримувалася споруда гімназії, де навчалися діти пересічних люботинців та жили вчителі. В ході вивчення названої проблеми виявилось, що необхідність у реставрації мають тільки сама будівля палацу та ротонда, котрі активно використовувалися радянською владою, адже порівняно з іншими палацами тієї епохи, цей пам'ятник садово-паркового мистецтва був частиною природних ландшафтів неповторної краси слобожанської природи.

FAMILY AND MANOR OF SVIATOPOLK-MYRSKYI IN LUBOTYN: THEIR SIGNIFICANCE FOR THE DEVELOPMENT OF THE CITY

N. Svynarenko

Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Key words: architectural structure of garden and park art, Lyubotyn, Svyatopolk-Mirskikh palace, custodial activity, economic activity.

The article analyzes the charitable and economic activities of princes Dmytro Ivanovych, Pavel Dmytrovych Svyatopolk-Mirskiy, princesses Kateryna Oleksiivna and Lyudmila Mykolaivna Svyatopolk-Mirskiy, and highly appreciates their charitable, educational and cultural work in the city of Lyubotyn, Kharkiv province. It is indicated that the available literature on the activities of the Svyatopolk-Mirskiy family is very brief and of a reference nature, and the most important studies on the indicated issues belong to the researcher of local history from the town of Lyubotyn, Kharkiv region, V.V. Strilez, the value of which lies in the author's use of a significant number of archival sources. The issue of the need to restore and restore the Svyatopolk-Mirsky palace and park complex in Lyubotyn after the end of the Russian aggression and after

the liberation of our temporarily occupied territories was raised, taking into account the cultural and historical value of the buildings and the services of this famous family to the city. It is noted that from 1881 to 1917, representatives of the Svyatopolk-Mirskyi family lived in Lubotin from time to time: some representatives of the ancient princely family were born, some - found their last peace. Attention is focused on the fact that in thirty-six years, in this short time, from the point of view of history, a palace complex with a beautiful park design, measuring 26 hectares, was completed and partially rebuilt; The St. Nicholas Orthodox Church also underwent a grandiose reconstruction and capital extension, mainly at the expense of representatives of this noble family, a gymnasium was built and maintained, where the children of ordinary Lyubotyngs studied and the teachers lived. During the study of the mentioned problem, it turned out that only the palace building itself and the rotunda, which were actively used by the Soviet authorities, are in need of restoration, because compared to other palaces of that era, this monument of garden and park art was part of the natural landscapes of the unique beauty of the Slobojan nature.

Вступ. Постановка проблеми. Садиба Святополк-Мирських у Люботині збереглася і до наших днів. Ця архітектурна споруда садово-паркового мистецтва, порівняно молода, з іншими шедеврами слобожанської архітектури, перебуває зараз через відсутність зацікавлених сторін у досить жалюгідному стані. Якщо деякі архітектурні споруди зараз ще можна сфотографувати, можна навіть провести самостійну пішу екскурсію, то про велич парку та його ландшафтів інформацію можна знайти виключно у літературних джерелах. Та все і палац, і парк, за наявності інвестицій та бажання, ще можна відновити, реставрувати і повернути минулу велич уже у новому форматі - як місце для проведення конференцій, фестивалів, симпозиумів, урочистих подій. Щоб історичні місця та природні краєвиди радували око як місцевому населенню, так і гостям міста, вселяли позитив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про садибу Святополк-Мирських у Люботині мало інформації виключно довідкового характеру, загальним обсягом у кілька абзаців, виданої у різні історичні епохи. Непопулярність названої тематики пояснюється тим, що по-перше, дана родина була дворянською, монархічною, а радянська влада з 1917 року виступала її рішучим ворогом; а по-друге, у Люботині Харківської губернії представники цієї родини жили не на постійній основі, а час від часу; по-третє, Святополк-Мирські постійно спілкувалися з російською літературною елітою, один з найостанніших представників родини, хто народився у Люботині - Дмитро Петрович був відомим російським літературознавцем, пізніше - білоемігрантським письменником, до всього українського вони ставилися переважно нейтрально. А кому відома садиба Святополк-Мирських у Любо-

тині Харківської області? Місцевим жителям цього невеликого залізничного містечка поблизу Харкова, фахівцям-історикам та краєзнавцям.

Виділення невирішеної раніше частки загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Про родину Святополк-Мирських інформаційного матеріалу не багато. Згадується герой Кримської війни та російсько-турецької війни Дмитро Іванович Святополк-Мирський переважно у контексті бойових заслуг та як приверженець царизму¹. Його ж син Павло Дмитрович теж описується в літературних джерелах як російський державний діяч та політик, який намагався провести ліберальні реформи, міністр внутрішніх справ Російської імперії, котрий після відомих подій 1905 р. був змушений піти у відставку². Фактично ця інформація у різному ступені насиченості подробицями опису їх політичної чи військової діяльності і є вичерпною. Найбільше ж робіт з даної тематики належить В.В. Стрільцю, місцевому історикю, голові постійної депутатської комісії з гуманітарних питань Люботинської міської ради³. У своїх роботах він використовував ма-

¹ Посохов С.И. Губернаторы и генерал-губернаторы / С.И. Посохов, А.Н. Ярмыш. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1997. С.138-143.

² Парамонов А.Ф. Энциклопедия фамилий Харьковской губернии. Харьков: ИД «Райдер», 2003. Кн.1-я. С.174; Посохов С.И. Святополк-Мирський Дмитро Іванович // Довідник з історії України. Харків: Генеза, 2001. С.726; Гетьманець М.Ф. Святополк-Мирський Дмитро Петрович // Літературна Харківщина: Довідник. Харків: Майдан, 1995. С.283-284.

³ Стрільць Н.М. Дворянський рід Святополк-Мирських та Люботин // Наше місто - Люботин: Матеріали краєзнавчої науково-теоретичної конференції (23 жовтня 1998 р.) Харків: Просвіта, 1998. С.20-224; Стрільць В.В. Історія релігійних організацій у м.Люботині (XVII-XX століття). Люботин: час, 2000. С.19-20; Стрільць В. Люботин в першій половині XIX століття: Навч.-метод. посібник. Люботин: Час, 1996. С.74-76.

теріали новітніх археологічних досліджень, численних писемних джерел. У його роботах і садиба Святополк-Мирських, і багатогранна діяльність її представників розглядається у контексті системного руху розвитку міста, висвітлення історії православної церкви, побуту місцевого населення.

Дана тема знаходиться на початковому етапі вивчення. Адже, по суті, представники родини Святополк-Мирських жили в Люботині з 1881 до 1917 р., і то періодично, а їх надбання - споруда палацу, контора постійно використовувалася у господарській діяльності люботинцями. Завдяки князівському клопотанню та повній перебудові зберігся і Свято-Миколаївський храм, котрий зараз є діючим.

Мета статті - дати оцінку ролі представників родини Святополк-Мирських та їх садиби у житті Люботині Харківської губернії та її жителів з моменту їх появи у містечку і до наших днів. Мета реалізується через **завдання**: порушити проблему відновлення та реставрації палацово-паркового комплексу Святополк-Мирських у Люботині, враховуючи його культурно-історичну цінність та заслуги родини перед містом; дати характеристику економічній та благодійній діяльності найвідоміших представників цієї родини у Люботині.

При написанні даної роботи найбільше використовувався метод хронології.

Виклад основного матеріалу. 1. Про історико - культурну цінність палацово-паркового комплексу Святополк-Мирських у Люботині та його сучасний стан. Садиба з кожним днем занепадає і чекає на відновлення. Зрозуміло, що зараз у період кривавої російської військової агресії та тимчасової окупації деяких територій Харківської області це питання не на часі. Але коли прийде час відновлювати Харків, відреставрована споруда палацу садово-паркового мистецтва Святополк-Мирських була б цікавою гостям Харкова, іноземним студентам (яких традиційно було завжди багато) хоча б через зручне географічне розташування та близькість до обласного центру. Шарівський палац (кінця XIX ст. неоготичного стилю), найстаріший на Слобожанщині палацово-парковий комплекс Старомерчицький (Старомерчанський, XVIII ст.) та палацово-парковий комплекс князів Святополк-Мирських у Люботині мають усі шанси стати певним туристичним осередком Слобожанщини. Знаходяться вони недалеко одне від одного, жодних проблем з транспортом та під'їздом до цих історико-культурних пам'яток немає. У Люботині до того ж влада намагається вшанувати пам'ять представників родини

Святополк-Мирських встановленими пам'ятними знаками, робить спроби впорядкувати центральний парк міста.

Палацово-парковий комплекс у Люботині вважався на початку XX століття одним з найвеличніших на Слобожанщині. У свій час його власниками були майор І. М. Познанський, знаменитий російський літератор та популярний в той час автор байок В. Г. Маслович. А вже В.Г. Маслович продає новозбудований маєток і навколишню землю своєму другу Д.І. Святополк-Мирському у 1881 р. Саме за нього та сина Павла Дмитровича і відбувається грандіозна добудова палацово-паркового комплексу.

Зараз у Люботині ще знаходиться палац XIX ст., у котрому ще можна розгледіти залишки минулої величі та помпезності. Основна будова розташована з заходу на схід, містить елементи класицизму, романського та готичного стилів, раніше мала колонни та куполи. Будівля ротонди -колишня князівська контора зараз перебуває у зруйнованому стані. Свято-Миколаївська церква пам'ятає Дмитра Івановича Святополк-Мирського як церковного старосту, хоча її робота як православної храму відновилася тільки у 1995 р.⁴ Біля цієї церкви є надгробки князів та місцевих священників. Також від палацово-паркового комплексу залишилися ставок та дрібні фрагменти колишніх господарських будівель. Липова алея відносно збереглася і до сьогодні, але так як з часом додалися деякі забудови, вже все має інший загальний вигляд. Ні зимового саду з оранжереєю, ні портретної галереї, ні містка через ставок, ні тієї різноманітності дерев уже давно немає - навколишня територія багато разів переорювалася. Сама основна будівля за роки радянської влади і до 1995 р. зазнала серйозного внутрішнього перебудування для потреб спочатку дитячого будинку, пізніше - для інтернату. Зараз вона знаходиться у стані занепаду. А садибна контора, котра певний час була клубом дуже постраждала від пожежі 2006 р. Дана територія з культурно-історичними спорудами ніяк не обгороджена, там не знаходиться жодна інстанція чи організація і тому аматори-шукачі старовини час від часу шкодять залишкам палацового комплексу не менше, ніж природне руйнування.

2. Люботин у житті представників князівського роду Святополк-Мирських. Вважається, що головним місцеперебуванням, так званим родинним гніздом Святополк-Мирських була садиба

⁴ Стрілець В.В. Історія релігійних організацій у м. Люботині (XVII-XX століття). Люботин: Час, 2000. С.19-20.

у селі Міро поблизу Мінська - Мірський замок, який почали будувати ще у 1522 р.⁵ Саме це місце для іноземних туристів і є одним з найпопулярніших туристичних маршрутів сучасної Біларусі.

Варто відмітити, що містечко Люботин Харківської губернії стало місцем останнього спочину частини великої родини Святополк-Мирських. Дмитро Іванович жив періодично з 1881 р. до 1899 р., похований поблизу церкви, де після виходу на пенсію був церковним старостою. Його син Павло Дмитрович, колишній шеф жандармерії, міністр внутрішніх справ, похований у 1914 р. теж у Люботині. У 1916 р. у цьому місті знайшов останній спокій Семен Миколайович, представитель родини Святополк-Мирських, котрий мав великі успіхи у розвитку промислового садівництва, теж благодійник. Є відомості що ще до 1920 р. саме його склеп було понівечено та розграбовано. Враховуючи числені заслуги перед містом, у 2009 р. біля Свято-Миколаївського храму були відкриті пам'ятні знаки на могилах Дмитра Івановича та Павла Дмитровича Святополк-Мирських; а 18 грудня 2010 р. у Люботині було відкрито пам'ятні знаки на могилах військово-морських офіцерів російської армії Олександра Володимировича та Миколи Володимировича Денів, близьких представників роду Святополк-Мирських, котрі теж тут певний час жили⁶.

У 1890 р. народився у Люботині Дмитро Петрович Святополк-Мирський, знаний білоемігрантський письменник, перекладач з англійської мови, літературний критик, пізніше - марксист, якого у 1939 р. знищить радянська влада у магаданському засланні.

3.Економічна діяльність. Досить бурхлива діяльність почалася приблизно у 1881-1882 рр., коли невеликий винокурний завод придбав Дмитро Іванович Святополк-Мирський. Як вказує В.В. Стрілець у одній із своїх робіт, відразу відбулася серйозна реконструкція підприємства, наслідок чого різко збільшилася кількість робочих місць до 50, виробництво спирту збільшилося до 1800000 градусів, на суму 40500 карбованців⁷. А його син Павло Дмитрович Святополк-Мирський

успішно продовжив справу - у 1913 р. забезпечив збільшення випуску спирту-сирцю до 2500000 градусів; спирт вироблявся на продаж у Полтавській, Катеринославській та Таврійській губерніях⁸. Для забезпечення необхідною сировиною винокурню, на землях Дмитра Івановича у 1882 р. засадили картоплею близько 200 десятин землі, дещо пізніше обсяги ділянок з картоплею збільшилися до 400 десятин. Його сусіди теж на своїх землях культивували картоплю, а потім продавали зібрані врожаї родині Святополк-Мирських.

Окрім винокурні, родина Дмитра Івановича Святополк-Мирського мала на території Люботина також і паровий млин. Як свідчать джерела, обсяги роботи парового млина значно поступаються обсягам роботи винокурного заводу. Тут станом на 1884 р. працювало тільки 5 осіб і вироблялося 30000 пудів борошна, також додатково мололи зерно для місцевих селян від 7 до 10 копійок за пуд⁹.

Як відомо, наприкінці 19 ст. скрізь по Україні спостерігається перехід від дворянського до буржуазного землекористування, ці ж процеси відбувалися і у Люботині Харківської губернії. У 1880-1882 рр. Дмитро Іванович Святополк-Мирський придбав на околицях Люботина у колезького радника Ф. М. Сукачова, Н. В. Масловича та Ф. І. Самойловича 727 десятин орної землі та маєток¹⁰. В той час як у селянських господарствах застосовувалася трипільна система землеробства, в економіях Дмитра Івановича впроваджувалося чотиріпільля та багатопільля. Також цей землевласник, порівняно з іншими, мав найбільше вільнонайманих робітників.

У 1910 р. Павло Дмитрович на своїх землях закладає величезний розсадник для вирощування садових саджанців яблунь, груш, вишень, слив у великих промислових масштабах, продаючи їх на території тодішніх Полтавської, Самарської, Мінської та Московської губерній¹¹.

Деякі джерела стверджують, що поблизу станції Люботин декілька бакалійних лавок належало Семену Михайловичу Святополк-Мирському¹².

Таким чином, у своїй економічній діяльності

⁵ Стрілець Н.М. Дворянський рід Святополк-Мирських та Люботин // Наше місто Люботин: Матеріали краєзнавчої науково-теоретичної конференції (23 жовтня 1998 р.) Харків: Просвіта, 1998. С.20-22.

⁶ Стрілець В.В. Відкриття пам'ятних знаків у Люботині. Веб-портал міста Люботин URL: <http://lubotin.kharkov.ua/main/1341-vdkritttya-pamyatnih-znakiv-v-lyubotin.html> (дата звернення 14.07.2022)

⁷ Стрілець В.В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Торсинг, 2002. С.78.

⁸ Стрілець В.В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Торсинг, 2002. С.80.

⁹ Стрілець В.В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Торсинг, 2002. С.82.

¹⁰ Стрілець В.В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис. Харків: Торсинг, 2002. С.84.

¹¹ Вороной А. В селе Гиёвка, что у Люботина // Путешествие по Харьковщине (памятники истории и культуры). Харків: Майдан, 2005. С.18-21.

¹² Стрілець В. Люботин в першій половині XIX століття: Навч.-метод. посібник. Люботин: Час, 1996. С.15.

представники цієї родини використовували на той час прогресивні форми ведення господарства, подаючи позитивний приклад наслідування населенню міста та околиць.

4.Благодійна діяльність представників родини Святополк-Мирських. Очевидно, знайомство із всесвітньо відомим літератором та засновником яснополянської школи Л.М. Толстим, переписка з ним, багаторічна дружба з визнаним байкарем В.Г. Масловичем дуже вплинула на світогляд Дмитра Івановича Святополк-Мирського та членів його родини. Скоріше за все, саме з тієї причини ця знаменита родина і почала опікуватися просвітництвом у Люботині - з часом створили попечительську раду, заснували гімназію, яка утримувалася тривалий час за їх кошт.

Вважається, що ще наприкінці 1893 р. люботинська громада обрала попечителем школи Дмитра Івановича Святополк-Мирського, який багато зробив для розвитку школи, після його смерті постійним попечителем школи стала Катерина Олексіївна Святополк-Мирська¹³.

За її бажанням школа у 1902 р. була переведена у просторий кам'яний будинок, де навчалося 43 учні та проживали педагоги. Саме тоді у новому приміщенні школи було здійснено урочистий молебін, на якому були присутні князь Петро Дмитрович та Катерина Олексіївна Святополк-Мирські та їх гості, серед яких були і відомі на той час історики Олександр Платонович та Іван Платонович Барсукови.

З 1905 р. навчальний заклад розмістився у новому приміщенні, яке було збудоване за кошти Харківського повітового земства, місцевого товариства та суттєвих пожертв приватних осіб. Серед яких найбільшу фінансову допомогу у побудові школи надали такі відомі меценати як П. Д. Святополк-Мирський, Й. А. Чурилін, Х. Д. Алчевська. Заробітна платня та проживання вчителів, оплата методичної літератури вчителям для роботи теж входили до постійних витрат попечительської ради. Учням додатково до ключових предметів викладали співи, гімнастику та рукоділля.

У культурно-освітній сфері Люботина величезне значення мала гімназія, створена на громадських засадах інтелігенцією міста. Починаючи з жовтня 1912 р. до складу засновників «Люботинського товариства освіти» ввійшли княгині Катерина Олексіївна та Людмила Миколаївни Святополк-Мирські та ін. відомі люботинці. Пізніше ці жінки та Семен Миколайович і Петро Дмитро-

¹³ Стрілець В. Люботин в першій половині XIX століття: Навч.-метод. посібник. Люботин: Час, 1996. С.15.

вич Святополк-Мирських стали його почесними попечителями.

Щодо розмірів інвестицій у побудову гімназії, то вони у масштабах тодішнього Люботина були вражаючими. Зокрема, протягом грудня 1912 р. товариством була проведена значна організаційна робота: затверджено статут товариства, оформлено юридичні документи, зібрано внесків від дійсних членів товариства – 995 крб., від чотирьох довічних членів (безпосередньо членів князівської сім'ї Святополк-Мирських) – 400 крб. та пожертвувань на будівництво приміщення гімназії – 212 крб. та передала для потреб гімназії піаніно, що дало можливість якісно навчати бажаючих дітей музиці та танцям¹⁴. На чергових зборах «Люботинського товариства освіти» 15 грудня 1913 р. був розглянутий та схвалений проект будівництва власного приміщення гімназії, вартість якого складала 82000 крб, проект передбачав поетапне будівництво, але потенційних учнів потрібно було навчати, чекати часу не було, тому збори ухвалили негайно розпочати споруджування приміщення для чотирьох класів на 19000 крб., а всього на будівництво приміщення «Люботинське товариство освіти» використало 22381 крб., і всі будівельні роботи були здійснені за два роки¹⁵.

Необхідність у значних коштах змусила правління «Люботинського товариства освіти» звернутися до іншого джерела фінансування проекту - до громадянської благодійності. Переважно це були благодійні танцювальні вечори, спектаклі для затишних театралів, тематичні концерти. В такий спосіб здійснювався процес естетичного виховання. Для вихованців на вказані заходи практично завжди приїздили професійні артисти з Харкова. Для дітей тв юнацтва це було надзвичайно корисно, цікаво та розвиваюче. Вважається, що перший благодійний концерт та танцювальний вечір було влаштовано 23 листопада 1913 р. у приміщенні двокласного залізничного училища, не менш вдалим був і збір коштів на будівництво гімназії. Всього на вечорі було зібрано 641 крб. 12 коп., а чистого прибутку організатори отримали 493 крб. 75 коп.¹⁶. Такий грошовий збір для Люботина в той час був досить великим.

За клопотанням правління «Люботинського товариства освіти» та почесної попечительниці

¹⁴ Стрілець В. Люботин в першій половині XIX століття: Навч.-метод. посібник. Люботин: Час, 1996. С.20.

¹⁵ Стрілець В. Люботин в першій половині XIX століття: Навч.-метод. посібник. Люботин: Час, 1996. С.27.

¹⁶ Стрілець В. Історичний нарис про освіту міста URL: <https://lmiskvo.org.ua/istorichniy-naris-pro-osvitu-mista.htm> (дата звернення 14.07.2022).

гімназії Л. М. Святополк-Мирської у 1915 р. Рада Піденної залізниці встановила щорічну допомогу гімназії у розмірі 400 крб. Плата за навчання у гімназії визначалася в таких розмірах: у 1-3 класах по 70 крб. за рік з кожного учня; у старшому підготовчому класі - 50 крб., у молодшому підготовчому класі - 40 крб.¹⁷

За даними дослідника місцевої історії Слобожанщини В. В. Стрілець, у гімназії навчалися переважно діти селян та козаків: за соціальним станом учні розподілялися так: дітей дворян було 8 чол., дітей осіб духовного звання - 2 чол., (це 7,5% від загальної кількості учнів), дітей міщан, селян та козаків - 121 чол. (92,5%), вихованці гімназії в основному походили з малозабезпечених сімей селян та козаків, тому збільшувати оплату за навчання правління не могло¹⁸. Саме такий соціальний склад учнів змусив загальні збори членів «Люботинського товариства освіти» 7 червня 1915 р. порушити клопотання про створення попечительства для учнів.

«Звіт правління Люботинського товариства освіти за 1915 р.» дає нам інформацію про те, що місцевий учитель природознавства та географії постійно організовував та проводив екскурсії наприкінці навчального року до славнозвісного парку Святополк-Мирських. Окрім занять та екскурсій, для творчого розвитку дітей, на Різдво постійно влаштовувалися святкові урочисті вистави. Історія постійно вносить корективи у життя. У роки Першої світової війни, близько 1915 р., у маєтку Святополк-Мирських діяв госпіталь для поранених солдат, і учні гімназії були досить частими гостями у госпіталі, де виступали з тематичними концертами, читали вірші воїнам і завжди були бажаними гостями. Люботинське товариство освіти ставило перед собою завдання: «...виховати повну симпатію до своєї просвітницької діяльності у всіх, кому є дорогі інтереси батьківщини та її культурний розквіт, та працюючи безкорисливо на ниві просвіти, воно бачить собі високу моральну нагороду у свідомості того, що створений нею розсадник світла і знань дасть в майбутньому дорогій батьківщині культурні сили в лиці його вихованців, добрих працівників та діячів на благо і славу своєї рідної країни»¹⁹.

¹⁷ Стрілець В. Історичний нарис про освіту міста URL: <https://lmiskvo.org.ua/istorichniy-naris-pro-osvitu-mista.htm> (дата звернення 14.07.2022).

¹⁸ Стрілець В. Люботин в першій половині XIX століття: Навч.-метод. посібник. Люботин: Час, 1996. С.34.

¹⁹ Стрілець В. Історичний нарис про освіту міста URL: <https://lmiskvo.org.ua/istorichniy-naris-pro-osvitu-mista.htm> (дата звернення 14.07.2022).

Завдяки мудрій діяльності попечительства у роки Першої світової війни вдалося звільнити від сплати за навчання діти, батьки яких воювали на фронті, а завдяки Люботинському кредитному товариством для дітей найбідніших категорій селянства була встановлена одна стипендія. Але буремні події 1917 р. змусили зупинити попечительську діяльність Святополк-Мирських, як згодом і навчальний процес. Натомість практично нову гімназію очікували важливі зміни.

У роки громадянської війни у споруді палацу певний час була столова для військових, а пізніше – на десятиліття ця споруда була місцем навчання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування. Дах будівлі та внутрішня реконструкція були змінені саме для цих потреб.

Висновки. Починаючи з 1881 р. і до 1917р. у Люботині час від часу жили представники князівського роду Святополк-Мирських. У цьому місті деякі представники давнього князівського роду народилися, дехто - знайшов свій останній спокій. За тридцять шість років, за цей мізерний час, з точки зору історії, було добудовано, частково перебудовано палацовий комплекс з красивим модним парком, розміром у 26 гектарів. Свято-Миколаївський православний храм теж зазнав грандіозної перебудови та капітальної добудови. Переважно за кошт представників цієї дворянської родини будувалася та утримувалася споруда гімназія, де навчалися діти пересічних люботинців та жили вчителі. До свят проводилися тематичні концерти, драматичні вистави за участі професійних акторів. Так відбувалося формування почуття прекрасного. Своім прикладом служіння старостою у церкві Дмитра Івановича Святополк-Мирського, люботинці бачили приклад служіння православ'ю. На винокурні, у бакалійних лавках, у розсаднику, на паровому млині, у палаці, конторі, у різних господарських приміщеннях палацу, у гімназії працювали та працювали у сфері обслуговування пересічні люботинці, жителі околиць, котрі мали роботу і постійні заробітки. Добре, хоч через століття, але місцеві жителі віддали шану князям Святополк-Мирським. Символічно, що після подій 1917 р. багато десятиліть поспіль у споруді споруді палацу перебував дитячий будинок. В ж наші дні варто прикласти певні зусилля, бо споруд у комплексі небагато (палац та князівська контора), акцент дизайнери робили на прекрасному ландшафті (церква, ставочок з місточком, липова алея..) і палац у Люботині знову отримає нове життя.

Перспективні напрями дослідження. Дана проблема вимагає детальнішого вивчення генеалогічного дерева родини князів Святополк-Мирських, особливо тих представників, хто з родина-

ми після 1917 р. був змушений емігрувати в Європу; потребує ретельного вивчення спеціалістами історії архітектури, культури, реставрації, музеєзнавців.

References

- Voriniy A. V seie Giyevka, chtcho u Lyubotina // Putescestviye po Harkowchine (pamyatniki istorii i kulturi). Harkiv: Maydan, 2005. S.18-21.
- Getmanez M.F. Svyatopolk-Mirskiy Dmitro Petrovich // Literaturna Harkivchina: Dovidnik. Harkiv: Maydan, 1995. С.283-284.
- Paramonov A.F. Enziklopediya famili Harkovskoy gubernii. Harkiv : ID «Raider», 2003. Кн.1-я. S.174.
- Posohov S.I. Gubernatori i general-gubernatori / S.I. Posohov, A.N. Yarmisch. Harkiv : Un-т vnut. del, 1997. S.138-143.
- Posohov S.I. Svyatopolk-Mirskiy Dmitro Ivanovich // Dovidnik s istorii Ukraini. Harkiv: Geneza, 2001. S.726.
- Strilez N.M. Dvoryanskiy rid Svyatopolk-Mirskih ta Lyubotin // Nasche misto – Lyubotin: Materiali kraysnavchoyi naukovo-teoretichnoyi konferencyii (23 shovtnya 1998 r.) Harkiv: Prosvita, 1998. S.20-22.
- Strilez V.V. Istoriya religiy nih organisaziy u m. Lyubotini (XVII-XX stolittya). Lyubotin : Tchas, 2000. 180 s.
- Strilez V.V. Lyubotin: istoriko-kraysnavchiy naris. Harkiv: Torsing, 2002. 400 s.
- Strilez V.V. Lyubotin v perchiy polovine XIX stolittya: Navch.-metod. posibnik. Lyubotin : Tchas, 1996. 158 s.
- Strilez V.V. istorichniy naris pro osvitu mista URL: <https://lmiskvo.org.ua/istorichniy-naris-pro-osvitu-mista.htm> (data svernennya 14.07.2022).
- Strilez V.V. Vidkrittya pamyatnih znakiv u Lyubotini URL: <http://lubotin.kharkov.ua/main/1341-vdkrittya-pamyatnih-znakv-v-lyubotin.html> (data svernennya 14.07.2022).